

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.1.5>
УДК 821.161.2-31-84.09+81'42Слапчук В.

Ірина Іванюш

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, 01061, Україна
 <https://orcid.org/0009-0004-6860-2726>
ivanyush@meta.ua

ЦИТАТА ЯК ЗАСІБ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ, ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІСТИКИ ВАСИЛЯ СЛАПЧУКА)

Предметом дослідження є цитата в постмодерному художньому дискурсі — найпоширеніший і найбільш часто вживаний засіб інтертекстуального зв'язку між метатекстом та прототекстом. Чи можна поставити стильовий еклектизм поряд із іншими ознаками постмодерного дискурсу? Вважаємо, що так, адже проза, а саме романістика Василя Слапчука цьому яскравий приклад: паралельно з художнім наративом спостерігаємо екскурси в історію літератури, психологію творчості, основи вірувань з різних релігій, публіцистичні відступи, науково-популярні фрагменти. Цитата є не лише мостом від тексту до тексту, але й способом трансформації мовного матеріалу, вона виконує також текстотворчу, смислотворчу, експресивну функції.

Мета роботи — дати всебічну оцінку такому явищу інтертекстуальності, як цитата, провести системний аналіз робіт, присвячених цій темі, запропонувати виведену класифікацію, проілюструвати прикладами з текстів об'єкта дослідження, розкрити змістотворчу, смислотворчу, експресивну, виокремлювальну та інші функції цього засобу інтертекстуальності. Ще одним завданням дослідження є розкриття способів мовної трансформації цитати, визначення ролі фраз із прецедентних текстів, використаних у художньому тексті, встановлення взаємозв'язку цитати з іншими концепціями інтертекстуальності, зокрема «тексту в тексті». Об'єктом дослідження став увесь дискурс великої прози Василя Слапчука — романи «Дикі квіти» (2003), «Осінь за щокою» (2007), автокоментар «Книга забуття» (2013), «Та сама курява дороги» (2015), цитатник «Роман & Роман» (2019), фентезі «Потоптана трава небес» (2021).

У результаті дослідження на основі деяких класифікацій попередників, які відтворювали типологічне різноманіття цитат лише частково, використавши математичний метод комбінаторики, та за допомогою аналізу мовного матеріалу предмета дослідження було виведено 5 основних типів цитат у художньому мовленні романістики В. Слапчука та оцінено їхнє мовне вираження і художньо-естетичні завдання. Для дослідження використано загальнонаукові методи: дискриптивний і комбінаторний.

Ключові слова: цитата атрибутована; цитата неатрибутована; цитата нетрансформована; цитата трансформована; прецедентний текст; Василь Слапчук; романістика.

Вступ. Проблема класифікації цитат в українському літературознавстві займались Н. Кондратенко, М. Шаповал, О. Бойко та інші. До 1960-х років українське літературознавство оминало тему цитати, натомість використовувало на позначення експліцитної й імпліцитної інкорпорованого тексту такі терміни, як запозичення, впливи, натяки, полемічна інтерпретація тексту.

Цитатою в цій статті вважається фрагмент тексту, який дослівно чи з певними змінами використовується в метатексті (досліджуваному тексті) з указівкою на авторство або без нього. М. Бахтін виокремив такі сутнісні ознаки цитати: двоплановість (належить двом текстам), буквальність (адресантом є певний мовний суб'єкт, найчастіше той, хто читає вихідний текст і за потреби звертається до першоджерела цитати), дискретність (частина цитат при використанні трансформуються).

Проблеми класифікації цитат приділяти належну увагу почали лише недавно. Інтертекстуальні елементи, складниками яких є цитата, Мар'яна

Шаповал називає *ксеномаркерами*, або *маркерами інтертекстуальності* (2013, с. 211).

Н. Кондратенко визначає цитацію як «другий рівень інтертекстуальності» (2011, с. 190). Першим, за її висновками, є рівень «інтертекстуальної міфологізації», де в основу тексту кожного твору покладено «певний передтекст», який автор інтерпретує відповідно до нової культурної парадигми. Наприклад, в основу роману В. Домонтовича «Доктор Серафікус» покладено «Доктора Фаустуса» Томаса Манна. Дослідники знаходять перегуки не лише в назві, але й на всіх рівнях художнього твору. Власну ж класифікацію цитатного матеріалу подають В. Будний та М. Ільницький у праці «Порівняльне літературознавство», де критерієм розмежування називають рівні розміщення цитатного фрагмента відносно основного тексту:

У літературних творах цитати бувають передтекстовими (епіграф), внутрішньотекстовими

(цитування мовлення персонажів у авторській мові) і міжтекстовими — чужими висловлюваннями, які вводяться з посиланнями на джерело (явна цитата), або ж — частіше — без посилань (прихована цитата), у зумисне зміненій формі (невласне пряма мова, парафраза, алюзія, ремінісценція, стилізація, травестія, пародія) і виконують інтертекстуальну функцію (збагачення семантики тексту відлунням інших текстів, стилів, жанрів). (2008, с. 178)

Загалом дослідники зробили спробу звести всі засоби інтертекстуальності до єдиної цитати, що, як видається, не є практичним підходом.

Отже, питання класифікації цитат як експліцитного засобу інтертекстуальності на сучасному етапі у вітчизняному літературознавстві певною мірою обійдене увагою. Перелік способів трансформації цитат, який сформувала Н. Кондратенко, може бути доповнений на підставі аналізу мовного матеріалу великої прози письменника. Засоби інтертекстуальності в романістиці В. Слапчука як окремо, так і в межах постмодерного дискурсу досі не досліджувалися: про окремі моменти лише згадувалося. На сьогодні наявні окремі статті О. Штонь, присвячені певним аспектам мовного ідіостилю автора. Інтертекстуальність та оригінальна, абсолютно впізнавана манера письма, зокрема використання цитації, повному, всеохопному, покроковому аналізу не піддавались. У цьому факті, а також у виведенні класифікації цього засобу інтертекстуальності, у пропонуваному терміні «цитата в репортажному стилі» й інших аспектах полягатиме новизна роботи.

Результати дослідження.

Досліджуючи цитату як інтертекстуальний феномен, варто розуміти, що інкорпорований фрагмент може не відтворюватись дослівно, а модифікуватись (у цьому й полягає принцип певної новизни, «гри з формою та змістом», завдання для читача на декодування, розгадавши яке, він отримує, за Р. Бартом, «відчуття задоволення текстом» (1973, с. 25)). Водночас М. Шаповал зазначає, що «модифікація цитати є звичною практикою письма, часто елементом літературної гри, але впізнаваність при цьому повинна зберігатися, інакше втрачається сенс цитування як способу залучення іншотекстових елементів» (2013, с. 62).

З-поміж функцій цитат можна виокремити основну — інформаційну. Завдання цього засобу інтертекстуальності перш за все конотативне, а вже в другу чергу — експресивне, виокремлювальне, смислотворче. Н. Гуйванюк, українська лінгвістка, із цього приводу зазначала, що це «та інформація, яка передається мовцем і сприймається слухачем на основі змісту, який виражається мовними засобами у поєднанні з контекстом і мовленнєвою ситуацією» (1999, с. 193).

Поняття цитати як, здавалося б, початкового і зрозумілого засобу інтертекстуальності вклю-

чає в себе прості та складніші структури. Прості містять здебільшого нетрансформовані формули. Складніші є трансформованими цитатами, виконаними за будь-яким засобом видозміни. Цікавими є концепції інкорпорації цитати, яка в собі містить ще одне посилання (фактично «цитата в цитаті»):

Ні рання концепція інтертекстуальності Ю. Кристевої, ні тим більше теорія впливів та запозичень, що начебто стояла біля витоків міжтекстовості (хоча й обмежувалася простим обліком фактів інтертекстуальності без уваги до семантичних трансформацій у тексті), не могли пояснити природи текстів, що були визначені як гіпертекстуальність та архітекстуальність у типології Ж. Женетта, або, як подекуди зустрічається в сучасній науці, — надструктури «текстів у текстах про тексти». (Шаповал, 2013, с. 98)

За основу пропонованої в статті класифікації взято бінарний поділ цитат на **атрибутовані** (з указівкою на авторство) та **неатрибутовані** (без згадування автора інкорпорованого вислову), які, виходячи із загальності поняття, побіжно окреслили багато дослідників, зокрема О. Бойко, та **трансформовані** й **нетрансформовані**, які описує Н. Кондратенко. Після компілювання двох цих поділів і застосування закону комбінаторики виведено чотири типи цитат, які розглянуто нижче та проілюстровано мовним матеріалом із романів В. Слапчука.

Прийнято цитати з атрибуцією визначати як експліковані (з указівкою на походження), а без атрибуції — як приховані, різним чином «закодовані». Окремо варто згадати про атрибутивні перекладні цитати, які належать до атрибутованих трансформованих, бо будь-який текст у перекладі, особливо художньому, неодмінно зазнає не лише мовних видозмін, але й міститиме частину смислового наповнення перекладача. Цю думку можна підкріпити влучним висловом Джорджа Стейнера: «Переклад — це не лише перенос слів, а й їхня трансформація, яка дає нове життя тексту» (George Steiner, 2013).

Поділ на **трансформовані** та **нетрансформовані** цитати запропонувала Н. Кондратенко. Нетрансформованою цитатою є такий фрагмент чужого тексту, інкорпорованого в новий, що не зазнав жодних змін (трансформацій). Трансформований же — то текст цитати, що зазнав певних перетворень, але не втратив своєї впізнаваності (2011, с. 98). Зрозуміло, у такому випадку для цитування доречніше добирати матеріал із прецедентних загалом (святих книги, міфи, добре відомі народні казки) або ж прецедентних для читача певного дискурсу текстів.

Як указує Н. Кондратенко, звичайна нетрансформована цитата вже передбачає відомості про автора, може містити й інформацію про твір:

Письменник зазначає автора, а іноді твір, з якого запозичено висловлення. Це може бути зроблено як у формі прямої, так і непрямої мови, напр.: — *Ви знаєте, я нікуди не ходжу, бо як ото каже Сенека, побувавши серед людей, я повертаюсь додому менш людиною* (В. Домонтович. Доктор Серафікус). (2011, с. 185)

Дослідниця вважає, що інкорпорованих чужорідних текстових фрагментів, які зазнали трансформації, значно більше: «Найпоширенішим способом реалізації інтертекстуальної цитати вважаємо застосування чужого тексту у трансформованому вигляді — з частковими формально-семантичними змінами передтексту» (2011, с. 186). Далі вона наводить основні способи трансформації цитат. Доцільно додати, що в одному тексті можуть комбінуватись кілька варіантів видозміни усталеного вислову, далі це буде проілюстровано прикладами з об'єкта дослідження — романістики В. Слапчука.

Нижче наведено способи трансформації цитат, які виокремила Н. Кондратенко в праці «Синтаксис постмодерного мовлення» (2011), але частково скорочено її ілюстративний матеріал. Нумерація власна, щоб чітко розмежувати способи, виділені самостійно:

Таких варіантів трансформації декілька, причому їх здебільшого поєднано в одному тексті, напр.:

1) **фрагментація та заміна окремих лексичних компонентів цитати:** *Минали дні, і в спогадах поринали ночі* (М. Хвильовий. Життя); Він тримався думки, що *людина людині є ворог. Вовк!* (В. Домонтович. Без ґрунту);

2) **зміна граматичних форм мовних одиниць, що входять до цитати:** *Переможців і дійсно не судили, навпаки — судили вони, користаючи при цьому з трофейних уламків світу переможених* (Ю. Андрухович. Дванадцять об'ручів);

3) **контамінація різних цитат:** *З ким поведешся — от і слава Богу* (Ю. Покальчук. Борис і Гліб);

4) **використання окремих компонентів, частин цитати:** *Усе зникає, лише твір мистецтва перебуває незмінним* (В. Домонтович. Без ґрунту). (2011, с. 190)

Отже, дослідниця називає чотири способи трансформації цитат.

Цікаво, що Н. Кондратенко використовувати фразеологізми теж вважає інтертекстуальною цитацією: вона об'єднує висловлення, що співвідносяться в такий спосіб, як фразеологічні одиниці, які називають одне поняття або ситуацію, напр.: прислів'я: «Що було, то вітром по воді потекло. / Що було, то сплигло; Легко прийшло, легко й пішло. / Як притече, так і утече. Крім того, інтертекстуальна цитата в аспекті фреймової

семантики представляє як інтертекстуальні міфи, термінальні слоти, ядро фрейму» (2011, с. 190). Звісно, трансформовані фразеологізми, а також афоризми на кшталт «*Мокрі рукописи не горять*», «*Помахала на прощання рукою і зникла, мовби ранкова роса на сонці*» (Слапчук, 2004, с. 183) належать до неатрибутивних трансформованих цитат, бо не мають у своїй структурі вказівки на авторство і не повинні її мати: текст, із якого наведений широковживаний вислів, тобто афоризм, належить до прецедентних (за Ю. Лотманом), як і сам вислів. В. Слапчук у свій прозовий текст уводить саме трансформовані фразеологізми, а також влучні вислови, що зазнали модифікації одним зі способів, які виведені та описані нижче.

Поділ трансформованих цитат за Н. Кондратенко інкорпорований до запропонованої класифікації та доповнений і розширений на основі аналізу цитатного матеріалу з прозових романів В. Слапчука.

З урахуванням найбільш сутнісного поділу цитат на **атрибутовані та неатрибутовані**, а також на **трансформовані та нетрансформовані**, після аналізу об'єкта дослідження — романістики В. Слапчука та застосування до матеріалу **закону комбінаторики** виокремлено 4 основні типи: 1) **атрибутовані (з вказівкою на авторство) без трансформації**; 2) **неатрибутовані (без авторства) без трансформації**; 3) **атрибутовані з трансформацією**; 4) **неатрибутовані трансформовані**. Цей перелік потрібно доповнити 5-м типом — **цитати в репортажному стилі**. Пункт 4 — **неатрибутовані трансформовані цитати** — містить у собі підпункти, які виокремила Н. Кондратенко, і способи трансформації, які вперше представлені в цій статті.

У пропонованій класифікації, крім наявності чотирьох основних різновидів засобу, з'ясовано, які існують синтаксичні засоби вираження цитати, а саме: пряма, непряма мова та її різновиди; наголошено на художньо-естетичному завданні цитати, адже саме мова є основним і єдиним засобом втілення художнього образу в літературі, а в зразках інтертекстуального твору — містком між текстами, «ключем» до розкодування нових смислів.

Далі розглянуто кожен із перших чотирьох ключових пунктів класифікації, виведеної за допомогою закону комбінаторики.

I. Атрибутовані цитати без трансформації або з безпосередньою вказівкою на першоджерело. Це класична цитата з прямою вказівкою на авторство, й у творчості В. Слапчука вона трапляється найчастіше. Може виражатися як у формі прямої мови, так і всіх інших різновидів. Далі розглянуто перший підвид синтаксичного вираження такої цитати. До цього ж підпункту віднесено цитати **з неточною атрибуцією (вжиті як виняток)** — це вид цитат, у яких атрибутивна частина (з точки зору мовознавства — слова

автора) виражена опосередкованою вказівкою на зразок «один філософ сказав», «як говорив хтось із літературознавців», «хтось (не пам'ятаю хто) мовив: *“Хтось із літературознавців зауважив, що Набоков був визнаний як геній, був обласканий славою, іноді й грошима, але три цих фактори ніколи не поєднувалися”*» (РР, 2019, с. 201).

Цитати у формі прямої мови передбачають поділ на слова автора та пряму мову. Пряму мову беруть у лапки, рідше — виокремлюють курсивом чи ще певним графічним маркером-елементом. Аналіз цитатного матеріалу романістики Слапчука свідчить, що така цитата може реалізуватись у чотирьох формах:

- а) слова автора перед прямою мовою;**
- б) слова автора після прямої мови;**
- в) слова автора всередині прямої мови;**
- г) пряма мова всередині слів автора.**

Після обчислення кількості цитат кожного виду в перших трьох частинах книги «Роман & Роман», який загалом стилістично наповнений інтертекстуальними елементами практично однорідно, з'ясовано, що ця кількість розподілилась приблизно таким чином.

Таблиця 1 — Кількісне співвідношення цитатного матеріалу в тексті «Роман & Роман»

а) слова автора перед прямою мовою	93
б) слова автора після прямої мови	8
в) слова автора всередині прямої мови	15
г) пряма мова всередині слів автора	2

Отже тип **а)** використовується значно частіше за всі інші. Такий вид атрибутованої нетрансформованої цитати одразу апелює до уважності та пам'яті читача, налаштовує на міжтекстовий діалог. Іноді атрибуція в цьому виді цитат розгортається на два речення: *«Чому він повинен почувати себе винним перед Андре Мальро? Перед вишуканим Мальро, який сказав: “Одна з найважливіших проблем у житті кожного — це скоротити його комедійну частину”»* (РР, 2019, с. 85).

Цитата за схемою **в)** найчастіше використовується у разі, коли слова автора складаються з двох і більше речень:

Ви все ще вірите у велику місію письменника — пророка, заколотника або хоча б заперечника? — запитує німецький письменник Крістоф Рансмайр. — Це робить вам честь, хоча і згідно з досить-таки запліснявілим кодексом. Хто несамохиті тільки слухає, дивиться — витріщається! — на екрани трьохсот-чотирьохсот супутникових телеканалів, щоб хоч уривками дізнатися про ситуацію у світі, той нехай не посилається на необхідність у зв'язкових і проповідниках. (РР, 2019, с. 139)

При використанні цитації за схемою **б)** в Слапчука рідко, однак можлива авторська пунктуація: *«З кривого дерева людства не можна зробити*

нічого прямого, одного разу висловився Іммануїл Кант» (РР, 2019, с. 89); *«А мене Бог створив, щоб я вдихав аромат квітів, а не бруду. Навіщо стану опускатися до низьких учинків — це Бальзак до Ганської написав»* (РР, 2019, с. 289). Іноді така схема використовується для певних ефектів «прихованого авторства», несподіванки та відкриття — так відбувається в разі, коли атрибуцію від цитати віддаляє речення або два: *«Створювати щось, що б це не було, не обов'язково повинно бути трудно. Але жадати завжди трудно. У всякому разі жадати того, що заслуговує бути створеним, — відповідає Старий із легкою усмішкою умудреного досвідом. — Якщо не віриш мені, довірся Акутагаві Рюноске»* (РР, 2019, с. 71). Спершу читач вважає, що інкорпорований текст належить до авторського наративу, пізніше виявляється, що це цитата, до того ж чітко вказана атрибуція.

Як приклад описаного ефекту в згаданому тексті можна навести цитату, що перебуває в **«сильній позиції»** — в кінці роману: *«Те, що є початком і кінцем усякого письменства — відтворення світу довкола мене, <...> залишиться таємною, якої я не маю наміру розкривати роззявам і базикалам. Йоган Вольфганг фон Гете сказав. Ось так»* (РР, 2019, с. 590). До сильної позиції (цей термін запропонувала І. Арнольд), окрім завершення тексту, належить також його початок, те саме стосується розділу; до текстів, що мають особливий вплив на увагу читача, належать епіграф і заголовок.

Однак не менше ілюстративного матеріалу для реалізації згаданого засобу інтертекстуальності й у деяких інших книгах В. Слапчука, як-от у романі-автокоментарі «Книга забуття», що належить до воєнного, а саме афганського дискурсу за тематикою, проблематикою та експресивністю зображення окремих сцен (танцю довкола милиць поранених побратимів, суїциду людини з ампутованими кінцівками). Роман-автокоментар за способом використання, типом добору цитатного матеріалу, ритмо-мелодикою наративу нагадує «Роман & Роман», однак інформаційні, значні за обсягом висловлювання належать здебільшого письменникам, що брали участь у бойових діях, або лідерам теорії та практики війни: Лаоцзи, Наполеону, Гітлеру й іншим.

З огляду на структуру роману-автокоментаря «Книга забуття» (2013), що складається з окремих, різномірних за жанровою природою частин, такий спосіб викладу притаманний розділам, які доцільно окреслили як «публіцистичні нариси». Переважна більшість атрибутованих нетрансформованих цитат у мовленнєвому плані втілені за схемою «слова автора стоять перед прямою мовою». Кількісне співвідношення мовного вираження цитат таке ж, як і в книзі «Роман & Роман»: найбільше таких, де слова автора перед прямою мовою. Наприклад, *«Жорж Бернанос написав: “Ми повертаємося до війни, ніби в дім нашої молодості”»* (КЗ, 2013, с. 209); *«Лаоцзи в трактаті*

“Дао-де цзин” писав: “Той полководець заслужив на повагу, який дорожив життям усіх учасників на полі бою” (КЗ, 2013, с. 103). Таке вираження інкорпорованого матеріалу одразу відсилає читача до першоджерела, безпосередньо вказує на нього. Навіть у прикладі цитати, де слова автора наводяться після прямої мови, попередньо в тексті референційно вказана атрибуція: «Курт Воннегут не вдався до релігії, він рятувався іронією. “Ми з’явилися на Землі, щоб клеїти дурня. І не дозволяйте нікому переконати себе у протилежному”, — написав він у невеликих мемуарах “Людина без країни”» (КЗ, 2019, с. 214).

Кількісне співвідношення мовного вираження атрибутованого нетрансформованого чужотекстового фрагмента в «публіцистичних» частинах роману-автокоментаря «Книга забуття» таке ж, як у тексті «Роман & Роман», структурно автокоментар «Книга забуття» складають почергово наведені «публіцистичні» (термін мій. — *I.I.*), наповнені цитатами й аналітикою частини та мемуарні, художні розділи (без цитування й алюзій). Усі 15 різностильових і різножанрових частин становлять єдину розповідь із кількома сюжетними лініями.

На підставі аналізу перших двох публіцистичних частин «Книги забуття» — «Здрастуй, зброе» та «Війна як засіб спочинку від життя» — з’ясовано, що кількісне співвідношення таке ж, як і в основному тексті «Роман & Роман».

Таблиця 2 — Порівняння кількісного співвідношення мовного вираження атрибутованої нетрансформованої цитати у фрагментах двох творів

Тип мовного вираження цитати	Кількість використаних цитат у частині тексту	
	«Роман & Роман»	«Книга забуття»
а) слова автора перед прямою мовою	93	27
в) слова автора всередині прямої мови	15	4
б) слова автора після прямої мови	8	2
г) пряма мова всередині слів автора	2	2

У двох вище названих наративах широко використовується так званий каскад цитат: за одним інкорпорованим фрагментом наводиться інший для розвитку думки. Сам автор такий засіб використання чужого тексту художньо називає «марафоном цитат» (КЗ, 2019).

Інші романи наповнені цитатним матеріалом не так рясно, однак він присутній і влучно доповнює авторський текст. Кожен вид цитат використовується в романістиці В. Слапчука залежно від художнього концепту. Так, у романі «Дикі квіти» такий вид міжтекстового зв’язку, як цитата, не є основним засобом інтертекстуальності: нечисленні порівняно з алюзіями, стилізаціями, центоном,

трансформованими цитатами вислови з Конфуція використовуються як додатковий засіб змалювання образу Степана, «веселого філософа, наче Остап Вишня, схрещений зі Сковородою» (ДК, 2004, с. 200). У тексті цитатника «Роман & Роман» атрибутована нетрансформована цитата виходить на перший план, в інших романах присутня однаковою мірою поруч з іншими засобами інтертекстуальності.

II. Неатрибутовані цитати без трансформації використовуються в романному тексті В. Слапчука (і в більшості інших художніх текстів) менш часто, ніж атрибутовані. Порівняно з попереднім видом інкорпорованих висловів цитати з незмінним текстом, однак без указівки на авторство мало характерні для текстів з енциклопедичним наративом, якими є «публіцистичні частини» «Книги забуття» та «Роман & Роман». Проте часто така цитатія трапляється в книгах, де використання незміненої цитати без автора відповідає художньому задуму й тематиці, зокрема релігійній, філософській: «Та сама курява дороги», «Потоптана трава небес». В обох указаних романах основне джерело цитат без указівки на авторство становлять прецедентні біблійні тексти. Далі розглянуте мовне вираження цитати без указівки на авторство та прокоментована функція такого засобу інтертекстуального зв’язку.

1. Неатрибутована цитата без трансформації як «внутрішнє мовлення персонажа». Внутрішнім мовленням персонажа вважаються думки, не висловлені вголос тією чи іншою дійовою особою. Цей стилістичний прийом може реалізуватися на рівні непрямої та невластиві прямої мови або ж цитати без атрибуції. Внутрішнє мовлення персонажа як узяті в лапки неатрибутована цитата наявна в усіх романах автора: «Здіймає на прощання правицю. Роман теж залишає сад. / “Якщо читання вберігає від дурниць, то мені самий раз засісти за якусь енциклопедію на тисячу триста сторінок” / З веранди Роман ще раз зирить на червонобоке яблуко» (РР, 2019, с. 72); «Років, мабуть, з чотирнадцяти вважала себе найрозумнішою. <...> “Дурна й невдячна. Купалася в любові, в достатку приймала все як належне. Так, ніби я цього заслуговую”» (ПТН, 2021, с. 119). Іноді подібні цитати без авторства можуть виражати концепцію «тексту в тексті»: «Мене вчили падати, перш ніж посковзнеться черевик. / “Я — міст над прірвою, з проваллями нудьги...” — пригадуються рядки, які вимовляю подумки лише після того, як перекладаю українською. / Жінка не повинна так писати» (ОЩ, 2007, с. 152). Рядки в цій цитаті належать невстановленому персонажеві та є, як і внутрішнє мовлення персонажа, внутрішньотекстовим перегуком. Таким же чином інкорпорується й більшість за обсягом фрагменти наративу, як-от утілені в репліках того чи іншого персонажа численні притчі й історії в романі «Та сама курява дороги».

2. Неатрибутована цитата без трансформації з використанням **прецедентного** тексту. **Прецедентними** вважаються тексти широковідомі, знакові або для людства загалом, або для конкретної соціо-етнічної групи. Так, прецедентними для Європи, Америки будуть тексти Біблії, Нового Заповіту, для українців — «Кобзар», текст національного гімну тощо. Ясна річ, що уведені цитати не атрибутовуються з таких причин: або гіпотетично їхнє авторство вже відоме читачеві, або цитата використовується на початку романного тексту і має значення каталізатора для розвитку сюжету.

Доцільно розглянути варіант **«цитата як каталізатор для розвитку сюжету»**. Таким «пусковим механізмом» для руху фабули є вислів із прозового тексту «Потоптана трава небес», інкорпорований таким чином: *«В кімнаті сутінки, лише тонкий промінь світла проникає крізь щілину. “Світло твого тіла — твоє око”. / Потягнувшись, Христина розплющує очі»* (ПТН, 2019, с. 6). Указаний уривок із Нового Заповіту далі запусить цілий каскад біблійних цитат, уже чітко атрибутованих: із якої книги, який вірш тощо. Разом із тим згаданий прозовий твір В. Слапчука не є дидактично-одноманітним. Цитата «Світло твого тіла — твоє око» пов'язана з фабулою: Христина, дочка лікаря, 17-річна випускниця-відмінниця, окрім впевненості у своєму «завтра», розуміє, що наділена й іншим даром — умінням бачити паралельні світи, відчувати природу, розуміти, що є ірраціональний світ магічного і того, що не може пояснити або частково пояснює сучасна наука разом із канонічною релігією. Групи цитат вступають у дихотомічні пари: вислови з Біблії корелюють з уривками праць Фрейда та Юнга симетрично до того, як світ реальності вступає в діалог із містичним потойбіччям.

Варіант **«цитати, авторство якої гіпотетично має бути відомим читачеві»**, — *«Однаково анахронізм. “Мені тринадцятий минуло, я пас ягнята за селом...”, — Олег намішкувато хмикає»* (ПТН, 2021, с. 6). Зрозуміло, у цьому разі атрибутувати нетрансформовану цитату немає сенсу. Афористичність або неафористичність вислову — це тонка грань, яка залежить від читацької аудиторії та того, наскільки прецедентною для неї є фраза. Іноді цитата, не зазнаючи трансформації, може розлапковуватися, уводячись у текст як звичайний фразеологізм. Установити авторство та першоджерело — завдання читача. *«Але, як мовиться, скінчився бал, свічки погасли. І її покликав голос предків»* (ПТН, 2021, с. 6), — тут наявна розлапкована цитата, афористичність якої зумовлена частим її використанням. Також у цьому тексті є кілька розлапкованих цитат із російської класики, які можуть бути прецедентними для аудиторії віку автора, але зовсім чужими і немаркуючими для покоління ровесників головних персонажів. Так, саме внаслідок зміни вектора літературних зацікавлень і змісту шкільної

програми прецедентність деяких текстів стирається, і, щоб з'ясувати їх джерело, варто вдатися до додаткових матеріалів. Наприклад, у романі «Потоптана трава небес» у вставній частині — листах матері Христини та записнику закоханого в неї друга — написано: *«Мені не погано, але й не добре. / “Со мною вот что происходит, ко мне мой старий друг не ходит” / <...> Я дійсно не знаю...»* (ПТН, 2021, с. 154). Добираючи таку цитату в записник Гната, В. Слапчук слідував принципу художньої правди: фразу з вірша Євгенія Євтушенка 1957 року з більшою ймовірністю використає для опису свого душевного стану афганець Гнат, ніж 17-річна Христина. Кілька неатрибутованих цитат із тексту Біблії трапляються наприкінці роману «Та сама курява дороги»: ними говорить персонаж Анахорет.

Поряд із невласне прямою мовою мовознавці виокремлюють як форму інкорпорації чужого мовлення до тексту переказ (Ющук, 2004, с. 626). Його і використовує В. Слапчук для вживлення великих за обсягом цитат або для концепції «тексту в тексті». Так, у романі «Та сама курява дороги» чимало персонажів, зокрема китайський мислитель Вень Гуї, дідусь — реінкарнований Мао-Цзедун, іноді основний наратор Натан, переповідають притчі, відтворені не дослівно, без указівки на авторство. Ці фрагменти є окремими історіями з власним сюжетом, уведеними в основний наратив, графічно ж вони ніяк не відділяються. Можна розглянути їх на межі перетину між прийомом «тексту в тексті» та неатрибутованою цитатою.

III. Цитати з атрибуцією, а також трансформацією. У синтаксичному плані формула цитати «присутня вказівка на автора і змінене в довільному плані саме висловлювання» відповідає явищу **непрямої мови**. Непряма мова втілюється в тексті частіше складним, рідко — простим реченням, де слова автора експліковані в ньому, а власне пряма мова не відокремлена лапками. Непряма мова (непряме мовлення) не вважається самостійною синтаксичною одиницею. Вона поєднує в собі цитату й автора, що найчастіше виражається як складнопідрядне речення, у якому головна частина — слова автора, а підрядна — чуже мовлення. Н. Кондратенко зараховує їх до **нетрансформованих** цитат, ставить поряд із тими, що виражаються прямою мовою:

Оригінальна цитата, що є точним відтворенням чужого тексту, переважно оформлена за правилами цитування, тобто пунктуаційно подається в лапках, напр.: *«Стаття мала епіграф, взятий з Шевченка: “І на сторожі коло них поставлю слово!”»* (В. Домонтович. «Приборканий Гайдамака»). <...> Це може бути зроблено як у формі прямої мови, так і непрямої мови, напр.: — *Ви знаєте, я нікуди не ходжу, бо як ото каже Сенека, побувавши серед людей, я повертаюсь додому менш людиною* (В. Домонтович. «Доктор Серафікус»). (2011, с. 185)

Із цією думкою Н. Кондратенко варто не погодитись, тому що, експлікуючись у структуру речення, частіше складного, рідше — простого, цитата все ж зазнає трансформацій: редукції, перестановки компонентів, заміни граматичних форм, що і підтверджує ілюстративний матеріал, який дібрала авторка.

Основні приклади синтаксичного вираження цитати у вигляді непрямой мови: **найчастіше складнопідрядне речення — з'ясувальне, обставинне мети, обставинні місця, часу і так далі.** «Якщо чуже висловлення передають непрямою мовою (непрямим мовленням), то слова автора роблять головною частиною речення, а пряму мову — підрядною» (Zahnitko, 2013, с. 149).

Переважно для передачі чужого мовлення використовуються такі типи підрядних частин:

а) з'ясувальна: «Маркес відверто заявляє, що в ремеслі письменника скромність — чеснота зайва» (РР, 2019, с. 68). З'ясувальна частина використовується найчастіше, бо зазвичай пояснює такі слова, як «**говорить**», «**пише**», «**зазначає**», «**указує**»;

б) означальна: «Можна зрозуміти Марселя Пруста, який захоплювався фіналом "Виховання почуттів", в якому, на його думку, найкраще — не слова, а порожній простір, адже сам він створював величезні завали слів, не лишаючи найменшого вільного простору, і все заради того, щоб пережити розчарування, яке вбивало його і робило поетом» (РР, 2019, с. 78). Ця частина вживається трохи рідше за з'ясувальну і пояснює, розкриває певну номінацію: назву твору, збірки, періодичного видання тощо;

значно рідше використовуються, вживаючись як виняток:

в) обставинні частини: «Коли вірити Томасу Манну (письменнику і німцю), який запевняв, що завдання романіста не в тому, щоб описувати значні події, а в тому, щоб зробити цікавими дрібні, то з матеріалом у нього не мало б бути проблем» (РР, 2019, с. 80);

г) вставна конструкція. Трапляються й інші способи вживання цитати, на мовному рівні вираженої у вигляді непрямой мови, тоді вказівка на джерело трансформується у вставну конструкцію формату «**як казав [ім'я автора]**», «**як зазначає [ім'я автора]**» і подібних. Наприклад: «Як казав Набоков, життя іноді обіцяє нам свята, які ніколи не відбудуться, або дарує нам готових персонажів для книг, яких ми ніколи не напишемо» (РР, 2019, с. 280); «Що ж до самотності, то можливо, як казав Флобер, у ній і таїться велике, зароджується майбутнє, тільки остерігайтесь мрійливості» (РР, 2019, с. 183);

г) додаток: «Стендаль назвав усякий твір мистецтва **прекрасною брехнею**» (РР, 2019, с. 178).

Висловлювання, виражені у вигляді невласне прямої мови, теж доречно розглянути в межах цієї класифікації. **Невласне пряма мова** — стилістичний прийом винятково художнього дискурсу.

Він стирає межі, перш за все пунктуаційні (розділовими знаками ніяк не відокремлюється), між висловлюванням героя й авторським наративом і є одним зі способів вираження внутрішнього мовлення персонажа: «Це так звана внутрішня мова (внутрішнє мовлення), що допомагає автору передати почуття своїх героїв, їхні думки, прагнення» (Zahnitko, 2017, с. 150). «Роман також не знає, звідкіля іде і куди направляєється, але це його нітрохи не бентежить. Раніше він не писав, бо не хотів, і тепер, коли вирішив зайнятися цією справою, не має наміру ставити себе в залежність від різних обставин і забобонів. Натхнення він точно не чекатиме» (РР, 2019, с. 69).

IV. Неатрибутовані цитати з трансформацією. Цитати, які не мають і не потребують атрибуції (указівки на джерело), переважно належать до афоризмів, сентенцій, фразеологізмів. Цитати без атрибуції можуть бути і нетрансформованими (їх розглянуто в попередньому пункті), і трансформованими, але основна їхня ознака — належність до прецедентного тексту, відомість, широка вживаність. Наприклад, походження фрагмента «Птахи небесні не сіють, не жнуть, не відстрілюються» (РР, 2019, с. 406) прозоре — Новий Заповіт. Указувати в тексті прецедентне джерело автор не має потреби, однак правильне декодування допомагає читачеві знаходити імпліцитні смисли та ідеї.

Вище наведено класифікацію з монографії Н. Кондратенко, у якій дослідниця вивела 4 способи **трансформації неатрибутованих цитат**. У фрагменті з монографії було використано ілюстративний матеріал дослідниці. Далі пропонується класифікація 9 способів трансформації цитат, першу частину якої становлять 4 способи Н. Кондратенко. Як ілюстративний матеріал використано приклади з романістики В. Слапчука.

1. Фрагментація та заміна окремих лексичних компонентів цитати: «Бо не автор **сміється останнім. Останнім сміється читач**» (ДК, 2004, с. 80) (трансформація прислів'я «добре сміється той, хто сміється останнім»).

2. Зміна граматичних форм мовних одиниць, що входять до цитати: «Йй аби дід Мазай був, а заяча шапка знайдеться» (ДК, 2004, с. 46); «**Антоніч ріс, росла трава**. Мінявся Ого, і все довкола мінялося. Ого в кращий бік, буття — в гірший» (КН, 2007, с. 120); «Ти вже це бачив. / У цьому ставку **нічого** не тече, **нічого** не міняється» (ТСКД, 2015, с. 322).

3. Контамінація різних цитат: «Погода, звичайно, не для польотів. Тільки ж танки бруду не бояться» (РР, 2019, с. 52); «...Навіть якби вона сама зібралася **викурити зі мною люльку миру**, то після сторонніх спонукань, на зло всім, не гаючись **відкопала б томагавк**» (ПССС, 2016, с. 153).

4. Використання окремих компонентів, частин цитати: «Птахи небесні не сіють, не жнуть, не відстрілюються» (РР, 2019, с. 406); «Ось воно — **зоряне небо**. Зосталося відшукати **моральний**

закон у собі» (ТСКД, 2015, с. 151). (Порівняймо з прототекстовим висловом Іммануїла Канта: «Дві речі на світі наповнюють мою душу священним трепетом — зоряне небо над головою і моральний закон всередині мене».)

Після аналізу мовного матеріалу, виокремленого з романного тексту В. Слапчука, варто доповнити класифікацію Н. Кондратенко такими пунктами:

5. Додавання лексичного компонента: «**Мо-крі** рукописи не горять» (ДК, 2004, с. 274); «**Готовий наступити на горло своїй пісні**» (ДК, 2004, с. 136); «**І відчував себе беззахисним — суцільна ахіллесова п'ята**» (КДМ, 2018, с. 36).

6. Заміна одного лексичного компонента на інший і додавання ще одного: «**Помахала на прощання рукою і зникла, мовби ранкова роса на сонці**» (ДК, 2004, с. 183); «**От завжди ви так! Усі за здоров'я, а ви за упокій**» (РР, 2019, с. 389); «**Ще один удар валянком. Ясна річ, валянків уже два — пара**» (ЖС, 2008, с. 225) (трансформація прислів'я «Два чоботи пара»); «**Коли випили за здоров'я, то чому б не випити за упокій**» (ПССС, 2016, с. 2016).

7. Додавання омонімічного чи співзвучного компонента: «**Те, що вони з королем не дружать — це факт. Тільки підкреслюю: з королем, якого мали б мати в голові**» (РР, 2019, с. 134).

8. Додавання до усталеного фразеологізму чи афоризму авторського мовного компонента: «**Всевидає око і в темряві бачить**» (РР, 2019, с. 477); «**Це не українці, це свині, перед якими ти мечеш бісер**» (РР, 2019, с. 482); «**Усе-таки це не та краса, яка врятує світ**» (ТСКД, 2015, с. 19).

9. Додавання частини складного речення: «**Коли довго тримати рот на замку, можна зіпсувати язик**» (ДК, 2004, с. 136); «**Він мав на увазі, що все тече, все міняється**» (РР, 2019, с. 294); «**Однак усім відомо, що в ту саму воду двічі не увійти**» (ТСКД, 2015, с. 17).

Отже, неатрибутовані цитати, які належать до прецедентних (термін Ю. Караулова) висловлювань, можуть зазнавати трансформації різними способами. Трансформовані неатрибутовані цитати більшою мірою виражають експресивну, виокремлювальну функцію, ніж усі інші. Завдяки оновленню традиційних мовних формул досягаються певні художні завдання, а саме: надання тексту іронічного забарвлення, характеристика персонажів, реалізація патріотичних чи релігійно-християнських мотивів та ідей через звернення до прецедентних текстів. Слід зазначити, що і в трансформованих, і в нетрансформованих неатрибутованих цитатах указування авторства є нерелевантним до контексту: воно має бути ідентифіковане читачем або самостійно, або через систему підказок, які автор наводить далі в тексті.

Серед ілюстративного матеріалу є приклади фразеологізмів, що зазнали авторської трансформації. Попередньо сталий вираз конотативно позначав певне поняття, явище (як і афоризм), але через мовне переінакшення набув нових

смислів. Як зазначає Н. Кондратенко, «з огляду на згадане поняття інтертекстуальну цитацію визначаємо як інтертекстуальну кореферентність. Вона об'єднує висловлення, що співвідносяться в такий спосіб, як фразеологічні одиниці, що називають одне поняття або ситуацію, напр.: прислів'я» (2013, с. 190).

V. Цитати в репортажному стилі

Колажність та інкрустація прозового нарративу фрагментами ліричного чи драматичного тексту — одна з ознак постмодерного дискурсу. У романі «Осінь за щокою» бачимо і драматичні, і віршовані елементи, але тільки віршовані можна назвати вставним компонентом — такою собі інкапсуляцією, що відповідає концепції «тексту в тексті».

А от цитатнику «Роман & Роман» притаманна дифузія стилів мовлення. Вплив публіцистичного бачимо у використанні нетрансформованих цитат, у яких ім'я (ім'я та прізвище, псевдонім) автора слів уживається в називному відмінку, перед незмінним висловлюванням поставлена двокрапка. Такий формат оформлення цитати нагадує інтерв'ю, з чого, власне, і виник пропонуваний термін. Наприклад: «**Генрі Джеймс: "Митця повинно цікавити зображення"**» (РР, 2019, с. 268); «**Шарль Бодлер: "Я ніколи не завершив цієї праці, якби захотів перелічити всі красоти та чесноти того, що прийнято називати пороками"**» (РР, 2019, с. 273). Значну кількість цитат у репортажному стилі бачимо в тексті «Роман & Роман», що суттєво відрізняє цей твір В. Слапчука від інших.

Окремо варто сказати про конгломерати цитат: нашарування чи грона висловлювань різних авторів, які в тексті розташовані або поряд (що, однак, не робить їх подібними до центону), або віддалено, через речення чи два, що зумовлює ефект градації. Конгломерати цитат значною мірою притаманні твору «Роман & Роман». У «публіцистичних» розділах «Книги забуття» (роман-автокоментар складається 15-ти з різностильових, різножанрових частин, які закономірно чергуються: публіцистичні з мемуарними, художніми) В. Слапчук називає такий прийом «марафон цитат». У «Та сама курява дороги» наприкінці роману персонаж Анахорет у діалогах і монологах використовує переважно неатрибутовані цитати зі Святого Письма. Про явище накопичення, нагромадження цитат згадували М. Ільницький і В. Будний у «Порівняльному літературознавстві».

Окремо варто згадати про цитатний дискурс, що переходить із твору у твір автора. Такою є цитата із «Так говорив Заратустра» Ніцше, яку інкорпоровано в текст романів «Осінь за щокою», «Книга забуття» і «Та сама курява дороги». «— *Про що буде твій роман? / <...> про любов до жінки або любов до людства (алюзія на Ромена Гарі), — відповідаю*» (ЖС, 2008, с. 271). Ця ж цитата переходить і в «Книгу забуття» разом з іншими численними референціями, спогадами, військовими записками французького письменника: «*Кожен*

мій роман говорить про любов до жінки або до всього людства», — заявляє Ромен Гарі» (КЗ, 2013, с. 65). Цитата, подібно до перехідного персонажа, мігруючи з твору у твір, стає з'єднувальною ланкою, спільним мотивом, що об'єднує письменницький дискурс у певне ідейно-тематичне, а також стильове ціле. Іноді цитата стає частиною авторського нарративу іншого твору: «*Ти знаєш, як дружина Рональда Рейгана, Ненсі, казала, що одразу починає скучати за ним, щойно він вийде до сусідньої кімнати*» (РР, 2019, с. 120); «*Вона розповідала про вас. Сказала, що скучає за вами, навіть якщо ви виходите до сусідньої кімнати*» (ПССС, 2016, с. 245). Автор використовує фразу в «сильній позиції» відносно розвитку сюжету: це були останні слова головної персонажки Лідії перед тим, як вона передчасно померла. Вони влучно підкреслюють основні ідеї твору.

Початок теоретичному обґрунтуванню цитат, що переходять із твору у твір, поклав ще Жерар Женетт, який розглядав це явище в межах транстекстуальності (взаємодії між текстами). На сучасному етапі становлення теорії літератури явище «перехідних цитат» найдоречніше розглядати в межах поняття автореференції (відсилання до самого себе). М. Ільницький у «Порівняльному літературознавстві» зазначає: «До транстекстуальності, як бачимо, належить і поняття металітератури, яке описує парадоксальну властивість інтертексту — автореференційність (відсилання до самого себе)» (2008, с. 177).

Висновки

Цитата — засіб інтертекстуальності, що, незважаючи на експліцитний і формально-інформаційний характер, має розлогу типологію та низку додаткових, не менш важливих функцій, як-от експресивна, виокремлювальна, смислоторча, текстотворча. Аналізуючи питання класифікації цитати як засобу інтертекстуальності, варто зазначити, що цю тему порушували в дисертаціях і монографіях вітчизняні літературознавці Н. Кондратенко, М. Шаповал, М. Ільницький, В. Будний, однак досі висвітлювалися лише окремі її моменти. М. Ільницький і В. Будний зробили спробу звести будь-який засіб інтертекстуальності (алюзію, центон, референцію, стилізацію, концепцію «текст у тексті») до «прихованої цитати» (2008, с. 178), однак такий підхід не видається практичним.

Засоби інтертекстуальності в прозових творах В. Слапчука, зокрема в романістиці, ще не ставали предметом досліджень, нечисленні статті були присвячені ідіостилу текстів письменника.

Після аналізу типологій цитати, які попередньо згадувались у літературознавчому дискурсі з питань інтертекстуальності, виведено класифікацію із застосуванням методу комбінаторики, обґрунтовано її, доповнено класифікацію поняттям «цитата в репортажному стилі», розширено перелік способів трансформації цитати й відповідно проілюстровано кожне положення прикладами.

Досліджено співвідношення між частотою вживання різних типів цитат у виразно інтертекстуальних романах В. Слапчука, що приводить до такого узагальнення. Часте використання класичної атрибутованої нетрансформованої цитати за мовною схемою «слова автора стоять перед прямою мовою» надає письму енциклопедичного ефекту. Нечасте використання класичних цитат за мовною схемою «слова автора стоять після прямої мови», вказівка на атрибуцію, яка є віддаленою від тексту цитати, створюють враження несподіванки, ефекту відкриття, додають нарративу динаміки. Використання нетрансформованих цитат без атрибуції, що особливо характерно для романів «Та сама курява дороги» та «Потоптана трава небес», розраховане на ерудованого читача. В індивідуальній манері оповіді автор нерідко вдається до трансформації влучних висловів, зміни фразеологізмів; індивідуальному стилю письменника притаманне використання паронімії, омонімії, паронимазії. Отже, романістика В. Слапчука є матеріалом для дослідження ресурсів інтертекстуальності як теорії, а також ілюстрування та типологізації її художніх засобів.

Покликання

- Будний, В., & Ільницький, М. (2008). *Порівняльне літературознавство*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Гуйванюк, Н. (1999). *Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць*. Рута.
- Загнітко, А., Миронова Г. (2013). *Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект*. Masarykova univerzita.
- Кондратенко, Н. (2012). *Синтаксис українського модерністського і постмодерністського дискурсу*. Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Слапчук, В. (2016). *Поміж світів і сяяння світил*. Український пріоритет. — ПССС
- Слапчук, В. (2018). *Кохання, Дао і марципани*. Український пріоритет. — КДМ
- Слапчук, В. (2004). *Дикі квіти*. Факт. — ДК
- Слапчук, В. (2005). *Осінь за цокою*. Факт. — ОЩ
- Слапчук, В. (2007). *Клітка для неба*. Повісті. Факт. — КН
- Слапчук, В. (2008). *Жінка зі снігу*. Факт. — ЖС
- Слапчук, В. (2015). *Та сама курява дороги*. Український пріоритет. — ТСКД
- Слапчук, В. (2019). *Роман & Роман: роман-цитатник*. Рідна мова. — РР
- Слапчук, В. (2021). *Потоптана трава небес*. Український пріоритет. — ПТН
- Шаповал, М. (2013). *Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика*. Київський університет.
- Юшук, І. (2004). *Українська мова*. Либідь.
- Barthes, R. (1973). *Le Plaisir du Texte*. Éditions du Seuil.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. University of Nebraska Press.
- Steiner, G. (2013). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Open Road Media.

References (translated and transliterated)

- Budnyi, V., & Ilnytskyi, M. (2008). *Porivnialne literaturoznavstvo* [Comparative literary studies]. Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiiia".
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the second degree*. University of Nebraska Press.
- Huivaniuk, N. (1999). *Formalno-semantychni spivvidnoshennia v systemi syntaksysnykh odynyts* [Formal-semantic relationships in the system of syntactic units]. Ruta.

- Kondratenko, N. (2012). *Syntaksys ukrainskoho modernistskoho i postmodernistskoho dyskursu* [Syntax of Ukrainian modernist and postmodernist discourse]. Vydavnychi dim Dmytra Buraho.
- Shapoval, M. (2013). *Intertekstualnist: istoriia, teoriia, poetyka* [Intertextuality: history, theory, poetics]. Kyivskyi universytet.
- Slapchuk, V. (2004). *Dyky kvity* [Wildflowers]. Fakt.
- Slapchuk, V. (2005). *Osin za shchokoiu* [Autumn on the cheek]. Fakt.
- Slapchuk, V. (2007). *Klitka dlia neba. Povisti* [Birdcage for the sky. Stories]. Fakt.
- Slapchuk, V. (2008). *Zhinka zi snihu* [Woman of snow]. Fakt.
- Slapchuk, V. (2015). *Ta sama kuriava dorohy* [The same dust of the road]. Ukrainskyi prioritytet.
- Slapchuk, V. (2016). *Pomizh svitiv i siaiannia svityl* [Among worlds and the radiance of stars]. Ukrainskyi prioritytet.
- Slapchuk, V. (2018). *Kokhannia, Dao i martsypany* [Love, Dao, and marzipans]. Ukrainskyi prioritytet.
- Slapchuk, V. (2019). *Roman & Roman: roman-tsytatnyk* [Roman & Roman: quotation novel]. Ridna mova.
- Slapchuk, V. (2021). *Potoptana trava nebes* [Trampled grass of the sky]. Ukrainskyi prioritytet.
- Steiner, G. (2013). *After Babel: Aspects of language and translation*. Open Road Media.
- Yushchuk, I. (2004). *Ukrainska mova* [Ukrainian Language]. Lybid.
- Zahnitko, A., & Myronova, H. (2013). *Syntaksys ukrainskoi movy. Teoretyko-prykladnyi aspekt* [Syntax of the Ukrainian language. Theoretical and practical aspects]. Masarykova univerzita.

Iryna Ivanyush

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

QUOTE AS A MEANS OF INTERTEXTUAL CONNECTION, ITS CLASSIFICATION (BASED ON THE NOVELS BY VASYL SLAPCHUK)

The subject of the study is the quotation in postmodern artistic discourse as the most common and frequently used means of intertextual connection between the metatext and the prototext. Is it possible to put stylistic eclecticism alongside other features of postmodern discourse? We believe so, as prose and particularly the novels of Vasyl Slapchuk serve as a vivid example of this: alongside the artistic narrative, we observe excursions into the history of literature, the psychology of creativity, the foundations of beliefs from various religions, journalistic digressions, and popular science fragments. A quote is not only a bridge between texts but also a means of transforming linguistic material; it also possesses text-forming, meaning-creating, and expressive functions.

The goal is to provide a comprehensive assessment of the phenomenon of intertextuality known as the quote, to conduct a systematic analysis of works dedicated to this topic, to propose a derived classification, to illustrate it with examples from the texts under study, and reveal the meaning-creating, expressive, highlighting, and other functions of this means of intertextuality. Another objective of the research is to uncover the methods of linguistic transformation of a quote, to determine the role of phrases from precedent texts used in artistic texts, and establish the interconnection of the quote with other concepts of intertextuality, particularly the «text within a text».

The subject of the research includes the entire discourse of the author's major prose: the novels *Wildflowers* (2003), *Autumn Behind the Cheek* (2007), the auto-commentary *The Book of Oblivion* (2013), *That Same Dust of the Road* (2015), the quote collection *Novel & Novel* (2019), and the fantasy novel *The Trampled Grass of Heaven* (2021).

As a result of the study, based on certain classifications by previous scholars, which only partially reproduced the typological diversity of quotes, by applying the mathematical method of combinatorics and analyzing the linguistic material of the subject of the research, we identified five main types of quotes in the artistic language of Vasyl Slapchuk's prose. We propose to examine their linguistic expressions and artistic-aesthetic objectives. For this study, we utilized general scientific methods, including the descriptive and combinatorial approaches.

Keywords: attributed quotation; non-attributed quotation; non-transformed quotation; transformed quotation; precedent text; Vasyl Slapchuk; novel.

Стаття надійшла до редколегії 08.01.2025
Прийнята до публікації 16.03.2025
Опублікована 31.03.2025